

темою. Питомої ваги набуває мікровикладання, яке застосовується на початковому етапі навчання. Саме цей вид самостійної роботи дозволяє забезпечити глибоку рефлексію студентами свого стилю педагогічної діяльності; колективний аналіз характеру мікровикладання відкриває можливості взаємної інтроспекції студентів.

Професійна підготовка вчителів у Франції також ставить за мету забезпечення взаємодії теорії та практики. З цієї позиції студенти у процесі самостійної роботи мають оволодіти вміннями використовувати отримані теоретичні знання у процесі викладання навчальної дисципліни; встановлювати багатосистемні міждисциплінарні зв'язки; здійснювати адаптацію навчальної інформації відповідно до своєрідності учнівського контингенту; підбирати методи, ефективні у контексті навчальної діяльності конкретного класу.

Слушною, на наш погляд, є система виховання самостійності у навчальних закладах Японії. Як відомо (В. Єлманова), у японців з дитинства прищеплюють здатність до самостійної діяльності (або «практичну волю»), що передбачає вміння ставити перед собою мету, обирати правильні рішення та реалізовувати їх. Компонентами цього процесу є такі: визначення мети в будь-якій діяльності; правильний вибір оптимальних можливостей; складення програми дій, яка передбачала б врахування конкретики

ситуації з максимальним віддзеркаленням кінцевої цілі; втілення прийнятих рішень.

Як підкреслюють науковці (А. Авдулов, В. Єлманова, А. Кулькін), сенс волі полягає в тому, аби творчо використовувати як внутрішні (інтелект, інтуїцію, здібності), так і зовнішні (поради, допомогу) можливості. Здатність до самостійної діяльності виховується паралельно із суворим дотриманням соціальних норм, які розглядаються як внутрішньо необхідні для кожної особистості. У вищих навчальних закладах СРС, перш за все, передбачає роботу над різноманітними творчими проектами, спрямованими на розвиток розумових здібностей, критичності мислення, умінь мобільного опрацювання значної кількості інформації. Особливої значущості у системі вищої освіти Японії набуває оволодіння студентами навичками безперервної самоосвіти.

Отже, в США, Канаді, країнах Західної Європи, Японії в організації самостійної роботи значна увага приділяється системному зв'язку теорії і практики. Великого значення набуває критична оцінка студентом ідей, теорій та концепцій, на перший план виносяться вироблення власної позиції. Домінують дискусійні, креативні форми, що віддзеркалюють особистісну позицію та досвід студента, дозволяють встановити партнерські стосунки як всередині групи, так й між студентами й викладачем.

ІНТЕРФЕРЕНТНІ ЯВИЩА В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ МЕЖИРІЧЧЯ ДНІСТРА І ДУНАЮ

Андрій Колесников
д. філол. н., доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Межиріччя Дністра і Дунаю (МДД) – південь Одеської області України, ареал побутування українських південнобессарабських говірок – є регіоном полілінгвальним: тут упродовж приблизно двохсот років взаємодіють українська,

румунська, російська, болгарська, гагаузька, циганська, албанська, понад сто років німецька, та ін. мови в діалектній і (деякі з них) літературній формі.

У зв'язку з цим П. Ю. Гриценко зауважував, що наявність значного масиву

IV Дунайські наукові читання: гуманітарна освіта в теорії та практиці

інтерферентних елементів у говірках різних мов МДД є самоочевидною, адже навіть розрізнені спостереження підтверджують цей факт, проте, вони не розв'язують питань часу запозичень, географії запозичених елементів, напрямів міждіалектних впливів та ін., потребуючи подальшого координованого вивчення різних мов ареалу [1, с. 11]. Така робота здійснюється наразі в межах державного наукового проекту Ізмаїльського гуманітарного університету під керівництвом директора Інституту української мови НАН України П.Ю. Гриценка «Опис і картографування межиріччя Дністра і Дунаю – нової європейської моделі безконфліктної взаємодії різносистемних мов і діалектів» (НДР№0116U004158). Керівник проекту зосередив увагу дослідників й на інтегративних рисах різних мов ареалу (тобто явищах, присутніх і в українських, і в російських, і в болгарських та ін. говірках, з різною мірою охоплення контактних мов) з метою їх виявлення і локалізації. Напр., у різних мовах ареалу з різними фонетичними і семантичними варіаціями поширені назви кукурудзи: *попуш¹ойа, поп¹шойа, папуш¹ойа, пап¹уша* (укр., рос., < рум.); кукурудзиння *лужан'їє, лужан':а, глудж¹ани, глужан'а, глуждан'а; чок¹леж, чикл'єжина; лабуз* тощо; засвідчено також: *бужор, бужора, божора* (укр., рос., < рум.) – 'півонія'; *баг, бага, баги* (укр., рос., < тур.) – 'виноградник'; *гарман, арман, харман* (укр., рос., болг., < рум.) – різні 'ділянки' навколо хати; *бок¹анч'ї, бук¹анч'ї* (укр., рос., болг., гаг., < рум.) – 'шкіряні черевики'; *вакар, вакар'* (укр., рос., < рум.) – 'чередник' тощо (див.: [2]).

Новий етап досліджень українських говірок МДД, де в центр уваги потрапляють саме інтегративні елементи контактних мов ареалу, вимагає повернення до питання про запозичення в структурі цих говірок.

Усі дослідники українських південнобессарабських говірок (зокрема А.М. Муқан, В.П. Дроздовський,

Т.П. Заворотна, П.Ю. Гриценко) звертали увагу на велику кількість запозичень передусім на рівні лексики повнозначних частин мови, особливо іменників, і деяких службових слів. Значно менше уваги було приділено вивченню наслідків інтерференції на морфологічному і словотвірному рівнях. Так В.П. Дроздовський зауважує, що: «внаслідок міцних, тривалих і дружніх контактів з представниками російських, молдавських і (рідше) болгарських говірок, впливу ділової офіційної російської і румунської мов, серед місцевих лексичних діалектизмів засвідчуємо слова, засвоєні і запозичені з мов: а) **російської**: *кал'хоз, кол'хоський, присі'датель, животн¹овство, у'ремня (час), год (рік), час (година), мінута (хвилина), нада, йеслі, йєсть, пос¹о'вітувати, йан'вар, фів'раль, март, йунь, йуль, даже, дом, ток, двор* і т.д.; б) **болгарської**: *градина* /болг. градина/ – поливний город; *дулап* /болг. долап/ – поливна машина; *вада* /болг. вада/ – рівчачок, яким тече вода на градину; *куф'їя* /болг. кофа/ – специфічне водоймище, з якого черпається вода; *соба* /болг. соба/ – піч; *чарк* /болг. чарк/ – колесо-маховик; *чип'иці* /болг. чипик, -ци/ – черевики; *парал'їя* /болг. паралія/ – чоловіча шляпа; *к'рачка* /болг. крак/ – штанина тощо; в) **молдавської**: *бур'дейка, бур'дейя* /молд. бордей/ – землянка, літня кухня; *мей, бре* /молд. мей, бре/ – часто вживані при звертанні інтимізуючі частки; *ба'лан* /молд. белан/ – білявий; *будейчик* /молд. будей/ – масничка; *га'лята* /молд. геляте/ – приземисте низьке відро, в яке здоюють овець ...» тощо; а також г) з **румунської**: *букан'ч'ї* /рум. боканча/ – військового фасону шкіряні черевики; ... *тал'їани* /рум. таліан/ – рибальські сіті; *гл'уга* /рум. глуге/ – а) скирта папури, очерету; б) відлога в бурки; в) кульок взагалі; *таг* /рум. чаг/ – висушений шлуночок молодесенького ягняти чи теляти; д) з **турецької**: *баитармаки, паитармаки, бармаки* – дерев'яні п'ятиріжкові вила; *бага* /тур. баг/ – виноградник; *тирпан* /тур. тірпан/ –

одрубок коси на вкороченому держаківі; *да¹рак* /тур. тарак/ – гребінь для розчісування волокна, вовни, прядива; *са¹нет*, *са¹нетик* /тур. сепет/ – кошик, корзина та ін. [3, с. 306-307].

Принагідно проф. Дроздовський відзначає, що ряд слів-болгаризмів, які він розглядає, насамперед на позначення понять і реалій, пов'язаних з поливним господарством (*ду¹лап*, *чарк*), мають турецький корінь [3, с. 307]; до того ж значна частина болгаризмів «...проникла не безпосередньо з болгарських говірок, а за посередництва румунської і молдавської мов» [4, с. 24]. Запозичена лексика молдовсько-румунського походження становить найбільший процент після лексики, що увійшла із спорідненої російської мови [4, с. 23]. Як особливу групу діалектизмів-запозичень, вчений виділяє слова типу *ва¹кар* (чередник), *кирд* (отара), *б¹ринза* (бринза), *бу¹дейчик* (масничка), *бу¹дейка* (землянка), адже вони «...проникли в говірку внаслідок дружніх і тривалих контактів, ускладнених двомовністю місцевого населення (значна частина українців на побутові теми може розмовляти молдавською мовою) [3, с. 310]. Нагадаємо – така полімовність ще спостерігалася в МДД в 60-ті рр. ХХ ст.

В.П. Дроздовський виокремлював запозичення, що лише пройшли через романське посередництво, – «архаїзми слов'янського походження, яких загалом небагато»: *к¹лака* 'гуртова допомога' (від *толо¹ка*), *кирд* 'отара, стадо' (від *чере¹да*), *на¹нашко* 'хрещений батько' (пор. карпатське діал. *няньо* 'батько'), *прашу¹вати* 'сапати' (від *прах*), *не¹л'анка* 'корова з телями на другому році' (пор. слов'янське *лепо*, *ляпо* 'добре, красиво, гарно' тощо [4, с. 23-24; 5, с. 155].

Генетично романській лексиці дослідники, мабуть, приділяли найбільше уваги. П. Ю. Гриценко на основі інформації «Атласу української мови» [6] до лексем, що функціонують в МДД та мають східнороманські джерела, відносить також: *год¹жак* 'димар (у хаті)', *дзестри* 'придане', *кот¹лон* 'піч, вирита в землі',

папу¹шоюа 'кукурудза', *р¹ипа* 'яр', *ст¹рунта* 'стіло для овець' та багато ін. [1, с. 8-9]. О. Мірошниченко як східнороманські запозичення називає: *чик¹леж* 'стебло кукурудзи', *б¹ринз'а* 'овечий сир', *гар¹ман* 'город коло хати', *ф'ін*, *ф'іна* 'похресники' та ін. [7, с. 279-284].

Проте увага до запозичень, особливо на попередніх етапах досліджень українських південнобессарабських говірок, усе ж була радше принагідна, що зумовило недостатнє їх відбиття не тільки в регіональних описових працях, а й в лексикографічних, які охоплюють досліджуваний ареал. Так, у «Словнику діалектизмів українських говірок Одеської області» А.А. Москаленка відзначено: «На позначення діалектизмів іншомовного походження прийняті такі скорочення: 1) молд. – молдавська мова, 2) рум. – румунська мова ...» тощо. «...Однак не завжди було легко виявити, з якої саме мови в українські говірки Одещини зайшло те чи те слово. Біля таких слів в дужках поставлено: інш., тобто іншомовне» [8, с. 6]. У передмові до «Словника українських говорів Одещини» за редакцією О.І. Бондаря також зауважено, що лише «у деяких випадках подано етимологічні позначки, наприклад: *рум.* – слово, запозичене з румунської мови; (*від рум.*) – слово, утворене від румунського за допомогою українських словотворчих ресурсів» [9, с. 5]. В.П. Дроздовський лексикографічну інформацію про запозичення подає доволі обтічно – через позначки *пор. рум.*, *пор. болг.* і т. ін.

Таким чином, лексикографічні праці теж недостатньо подають результати лексичної інтерференції. Відсутні в словниках запозичення з російської мови. Не завжди відбиті навіть прозорі запозичення з неслов'янських мов, напр., в обох словниках є лексема *фурка* (від рум. *фурке*) – 'вила' без зазначення її походження. Мови-джерела і мови-передавачі не диференційовані і визначені не завжди точно, не відбиті послідовно семантичні і формальні трансформації, які відбувалися в процесі взаємних запозичень.

IV Дунайські наукові читання: гуманітарна освіта в теорії та практиці

Таку ситуацію певною мірою зумовило дещо спрощене сприйняття інтерферентних процесів – так, Т. П. Заворотна стосовно лексики відзначала, що «шляхи запозичень тут безпосередні, оскільки контакти між представниками різних говорів безпосередні» [10, с. 294]. Хоч із наявних досліджень (зокрема й самої Тамари Порфіріївни) стає зрозумілим, що і лексичні, і граматичні запозичення доволі часто характеризують опосередковані шляхи входження, зокрема через материнські говірки інших мов-передавачів, цієї ж мови, а іноді й питомі елементи зазнають трансформації в іншій мові, що їх запозичила, а потім повертаються в українську говірку. В процесі взаємних запозичень і витворення інтегралізмів спостерігаються різноманітні трансформації плану форми і плану значення.

З цього погляду увагу дослідників українських південнобессарабських говірок ще в сер. ХХ ст. привернули лексеми на позначення ділянок землі: 1) відоме українській і румунській мові, запозичене з болгарської слово *градина* із значенням ‘поливний город’ (пор. похідне *градинар*); 2) турецьке за походженням слово *гарман* – на думку Т.П. Заворотної і за даними етимологічного словника української мови від тур. *харман* ‘молотьба, тік’ [11, т. 1, с. 474] – із семантикою ‘город у садибі’; 3) *сотка* – із значенням ‘город у полі’. При цьому відзначено, що слово *гарман*, яке спочатку означало ‘тік’ не зникло разом з предметом, у ньому зникло, архаїзувалось лише значення, а саме слово залишилось, оскільки виявилось зручним для диференціації виду городу за місцем розташування [10, с. 32-33].

В.П. Дроздовський відзначає можливе румунське, молдовське чи болгарське походження лексеми *гарман* в українських південнобессарабських говірках: пор: 1) рум. *арман* а) гумно, тік; б) загорожа, огорожа для худоби; в) кола на воді; 2) молд. *херман* – тік, гумно; 3) молд. діал. *харман* – тік для молотьби машиною;

ділянка за домом; ділянка коло дому, засаджена зерновими культурами; город біля дому; 4) болг. *харман* – тік, гумно [3]. Як бачимо, підстави для появи в українських говірках в аналізованого слова семантики ‘присадибна ділянка, город коло хати’ вже є в ідіомах-передавачах.

Наразі удокладнено семантичну диференціацію і формальне варіювання, а також частково територіальне варіювання планів форм і значень цього інтегралізму в говірках української та інших мов регіону. Так, в українських говірках лексема *гарман* уживана у значеннях ‘город, присадибна ділянка, де вирощують овочі та фрукти’, ‘присадибна ділянка разом з подвір’ям’, ‘подвір’я, діал. *хоздвор*’, ‘загорожа для вилову риби’, ще зафіксована лексема й з архаїчною семантикою ‘місце в полі, де просушують і очищають зерно, тік’. У болгарських говірках спостережене слово *арман* зі значеннями ‘місце в дворі, де обмолочували колосові злакові, зараз і для переробки винограду на вино’, ‘город’. В російських говірках є такі значення форми *гарман*: ‘тік, на якому молотили запряженими у кам’яні катки кіньми’, ‘великий колгоспний тік’, ‘город, присадибна ділянка’, ‘косяк’ (*гарманом иди* – ‘косяком йти’ – про рибу), і форми *арман* ‘квітник, клумба перед хатою’. У говірках румунської мови засвідчене переважно архаїчне значення форми *харман* ‘тік’, а в гагаузьких говірках *харман* має два значення ‘тік’, ‘час молотьби, збирання врожаю’.

Стосовно похідних від цього слова лексем в українських говірках ще в сер. ХХ ст. було зазначено, що «слова *гарманувати* і *гарманений* вживаються тепер лише з метафоричним значенням: *гарманувати* – ‘толочити’: *корова в’їдає залас*’ і *чисто бур’яки згарманувала*; *гарманений* – ‘битий’: *хай но мама прийде / ото будеш гарман’ана* (с. Шевченкове Кілійський р-н) [10, с. 99]. Зараз також зафіксовані нові цікаві метафоричні значення дієслова *гарманувати* – ‘сваритися’, ‘виступати’ ‘битися’ (*чоловік напивс’а і гармануйе*), ‘бешкетувати’, ‘пустувати’ (*иди*

IV Дунайські наукові читання: гуманітарна освіта в теорії та практиці

гарма¹нуйт²) – с. Миколаївка Білгород-Дністровський р-н.

Отже, в межиріччі Дністра і Дунаю, де тривалий час взаємодіють різні мови, взаємні запозичення контактних ідіомів – абсолютно закономірні. Але лінгвіст, бачачи в досліджуваній мові запозичений елемент, натрапляє на небезпеку його неправильної інтерпретації, встановлення

хибної етимології, джерела запозичення, адже безпосередні мовні контакти зовсім не означають безпосередності запозичень, тому слід ураховувати ідіоми-посередники. У зв'язку з тим, що ареал є новожитним, трапляються в ідіомах елементи материнських говірок, які ті запозичили на попередній території свого побутування.

1. Гриценко П. Ю. Межиріччя Дністра і Дунаю у світлі лінгвістичної географії (стан і пріоритети) / П. Ю. Гриценко // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 3-16.

2. Делюсто М. С. Засади укладання питальника до «Мультилінгвального атласу межиріччя Дністра і Дунаю» / М. С. Делюсто // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць. – Випуск 21. Ареалогія й ономастика / Відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород, 2016. – С. 73-77.

3. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області): дис. ... кандидата філол. наук : 661 / В. П. Дроздовський. – Одеса, 1962. – 473 с.

4. Дроздовский В. П. Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области): автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. П. Дроздовский. – К., 1962. – 27 с.

5. Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці Х республіканської діалектологічної наради. – К., 1961. – С. 132-155.

6. Атлас української мови : [в 3 т.]. – Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 1984. – 498 с. – (391 карта) ; Т. 2. Волинь, Наддніпрянина, Закарпаття і суміжні землі / [ред. тому Я. В. Закревська]. – К. : Наукова думка, 1988. – 520 с. ; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 2001. – 266 с. – (206 карт).

7. Мірошніченко О. Східнороманські запозичення в українських південнобессарабських говірках / О. Мірошніченко // Діалектологічні студії 5. – Львів, 2005. – С. 279–284.

8. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. До IV Міжнародного з'їзду славистів / А. А. Москаленко. – Одеса : Вид-во Одеського пед. ун-ту, 1958. – 78 с.

9. Словник українських говорів Одещини / гол. редактор О. І. Бондар. – Одеса : ОНУ ім. Мечникова, 2011. – 223 с.

10. Заворотна Т. П. Лексика українських наддунайських говірок : дис. ... кандидата філол. наук : 661 / Т. П. Заворотна. – Ужгород, 1967. – 333 с.

11. Етимологічний словник української мови : У 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук [голов. ред.] та ін. – К. : Наукова думка, 1983. – (Словники України).